

Nagyon fontos, hogy a környezetvédelem különböző tényezői, mint az ökológiai, a környezeti nevelés is egyre inkább tudományos alapokra kerüljön. Mint ahogy a biológia, a kémia stb. mellett az ökonómiának is szerepet kell benne vállalni. Csak így lehet a környezetvédelem szent és nemes ügyét kimenteni a nosztalgizáló széplelkek és a csak napi kérdésekre koncentrálni tudó politikusok karmai közül. Hogy betölthesse legszentebb feladatát: földünkön évmilliók során kialakult természetes harmónia fennmaradását, az emberiség életben maradása esélyének növelését.

A népművészetre és általában a művészetre nevelés egyebek között ezt a célt is szolgálja. Mert – és most ismét Kodályt idézem – a kultúrát – s nyilván semmiféle kultúrát – nem lehet örökölni. Azt minden nemzedéknek újra és újra meg kell magának szereznie.

HALÁSZ PÉTER

130 éve született a magyar fonomimika megteremtője

A Tankönyvkiadó 1990-ben megjelentetett A magyar olvasástanítás története könyv szerzői a fonomimikának és Tomcsányiné Czukrász Róának nagy jelentőséget tulajdonítottak. Engedjék meg, hogy a 130 éve született Czukrász Róza előtt életrajzával letegyem a megemlékezés rózsáit.

Czukrász Róza 1863. február 8-án született Kolozsvárott. Kezdő iskolás évei az átmeneti időre estek. Egy karácsonyra kapott „Képes abc”-ből és az álmoskönyvből tanult meg olvasni négy éves korában. *Műnszter Edénéhez* a kolozsvári leányiskola tanítónőjéhez öt éves korában került, s akkor már folyékonyan olvasott.

Az írást nehezen sajátította el. Hét éves, amikor nagynénjéhez Bukarestbe kerül. Ott az angolkisasszonyok egyik elemijébe jár. A tannyelv német. Az apácák között magyarok is voltak, akikkel anyanyelvén beszélhetett. De az írást az iskolában sem tanulta meg. A szabadságharc leverése után ott telepedett le Szotyori Emanuel, aki szépírást tanításával kereste kenyerét, magánúton tőle tanult meg írni Czukrász Róza.

12 éves korában került haza Kolozsvárra. Ekkor a nőemancipáció jegyében nagy fejlődésnek indult hazánkban a nőnevelés. Az állam igyekezett, hogy a felületes ismereteket nyújtó magán-nevelőintézetek helyett, általános műveltséget adó középiskolákat indítsanak nők számára. Ezt a jó példát követték több helyen a különböző vallási felekezetek. Az említett kolozsvári leányiskolát hat osztályosra fejlesztették. Majd a 7-8. osztály bevezetésével a felső leányiskolának megfelelő intézményt állítottak fel. E két osztály elvégzése után Czukrász Róza felvételt nyert a kolozsvári állami tanítóképzőbe.

1880-ban 17 éves korában végezte el az akkori hároméves képezdei tanfolyamot, s tett képesítőt, de oklevelet később a 18. életév betöltésekor kapta meg.

Kitűnő oklevéllel a kezében nem kapott állást. Ideiglenesen házitanítónőnek szegődött falura. A tanítványok magánvizsgái jól sikerültek a kolozsvári ev. ref. kollégiumban. A tanárok felfigyeltek a lelkiismeretes felkészítésre. Révükön sikerült kinevezést kapnia a kolozsvári elemi iskolához (1884).

Életére, fejlődésére nagy befolyással volt az új környezet. A kolozsmegyei tanítóegylet központi köre nevelésügyi és könyvbírálo bizottságot állított fel, melyeknek önkéntes tagjai hetenként felváltva tartották üléseiket. Céljuk volt: tanulmányozni és tisztázni a nevelő-oktatás fontos kérdéseit, magasabb színvonalra emelni annak feladatait, alkalmat adni az ifjú nemzedéknek a művelődésre, a szárnypróbálgatásra, végül szellemi táplálékot nyújtani a tanítóegylet lapjának a *Család és Iskolá*-nak.

Czukrasz Róza e bizottság megbízásából tartotta első előadását *A szépírás tanítása a népiskolában* címmel saját tapasztalatainak, gyakorlatának felhasználásával.

Közben iskoláját két tanerősre fejlesztették. Kezdő kartársának kérése felhívta a figyelmét az írva-olvasva tanításra. A figyelemkeltés annyira sikerült, hogy a vezető-tanítónó osztályt cserélt (I-II. o.) a következő évben. A nyári szünetet a felkészülésre fordította. Az olvasás tanításával kapcsolatos összes irodalmat elolvasta. Előzőleg magánszorgalmából megtanult franciául. Kíváncsiságból kérte a könyvkereskedőt, szerezze be számára a Franciaországban legáltalánosabban elterjedt tankönyveket, azok jegyzékét. A kapott jegyzékben találkozott *Grosselin* munkájával, amely a fononimikáról szólt.

A könyv meghozatása (Pape Carpentier: Enseignement de la lecture á l'aide du procédé phonomimique de M. Grosselin), elolvasása jelentette a magyar fononimika születésének kezdetét.

Ezután lecketervet készített, hogy teljes felkészültséggel fogjon a tanításhoz. *Grosselin* fononimikájából csak a lényegét vette át és megtartotta a magyar olvasástanítás terén elért vívmányokat. Kísérlete nem várt eredménnyel járt. Felügyelője is elismeréssel szólt munkájáról. Bemutató előadásai azonban nem hozták meg kezdetben a sikert. Sokan az egész módszert nevetségessé tették a kézjelek parodizálásával.

A módszer nyilvános ismertetése a korábban említett nevelési bizottságban történt. Ez a „Család és Iskolá”-ban test-gyakorlatokkal egybekötött olvasástanítás címmel jelent meg 1896-ban. Az újságcikk hatására meghívást kap bemutatók, ismertetők tartására.

1899-ben férjhez megy Tomcsányi Jánoshoz, aki elsőnek állt a fononimika mellé. Ebben az évben nevezték ki a mátyásföldi állami elemi iskolához. Ettől kezdve még aktívabban ismertetette a betűtanítás új módszerét. A „Néptanítók Lapja”-ban nyilvános vitákon védte meg módszerét. Nyilvános tanításokkal egybekötött felolvasásokat tartott (Újpest, Léva, Debrecen, Beszterce, Mátyásföld, Baja, Budapest, Szabadka, Csáktornya stb.)

Férje segítségével kiadta vezérkönyvét: *Fononimikai előgyakorlatok az olvasás és írás tanításához* (1899, 1901, 1903, 1905, 1907, 1911, 1918). Ezt a munkát követte „A magyar gyermek első könyve” (1903, 1909, 1913). Erőfeszítése nem volt hiábavaló. Az új módszerrel a gyerekek könnyebben és gyorsabban tanultak meg olvasni, írni. A századfordulóról már erről számol be a *Népnevelők Lapja*, a *Néptanonda*, a *Népoktatás*, a *Magyar Pestalozzi*.

1901-ben a Société pour l'Intruction et la Protection des Enfants Sourds et Muets ou Arriérés bronz és 1927-ben ennek aranyérmét kapta meg. A franciák után munkásságát a Magyar Tudományos Akadémia 1906-ban Wodiáner-díjjal ismerte el. A vallás és közoktatási miniszter pedig tiszteletbeli igazgató-tanítónőnek léptette elő.

A fononimika meghonosítása után egy újabb anyanyelvi tárggyal kezdett behatóan foglalkozni. Ennek eredménye az 1908-ban megjelent „Nyelvgyakorló vezérkönyv”-e.

1909-ben nyugdíjba ment. Visszavonultságában férje műfordítói munkáját segítette (Reymont: *Parasztok* stb.). Időnként szórakozásból a francia, román kortársírók elbeszéléseiből fordított.

1926. október 16-án a magyar tanítóság a mátyásföldi iskolát emléktáblával jelölte meg, melyben 10 évig tanított. A Magyar Tudományos Akadémia a 30-as évek elején megbízta a magyar fononimika történetének megírásával. Ezt 1934-ben „A fononimikai módszer Magyarországon” címmel jelentették meg. Ebben az évtizedben franciából, lengyelből fordított novellákat olvasott fel a rádióban.

1942-ben Kispestről Érdre költözött (Valencsik Ilonához, aki szintén tanítónő és Zomzely János igazgató felesége). A háború végét itt érte meg. Halálának időpontjáról nincs anyakönyvi adat. (Érden többször átvonult a front.) Halálának és temetésének idejét Zomzely János Kalocsára küldött táviratából és leveléből tudjuk. E két – csodával határos módon megmaradt – irat alapján biztosan állíthatjuk, hogy Tomcsányiné Czukrasz Róza Érden, 1945. november elsején hajnalban halt meg, és november 2-án helyezték örök nyugalomra a helyi temetőben. Sírját sajnos ma már hiába keressük.